

AZ UJ NÉMET TÖRVÉNY A SZÖVETKEZETEKRŐL.

Még nincs egy évtizede, hogy az új Németbirodalom a híres császári üzenettel hivatalosan rálépett a szociális reformok terére s már is egy csomó új intézmény és nagyszámu módosítás a régieken jelzi a haladást a megkezdett uton. S habár igaz, hogy a német törvényhozás nem maradt mindenkor hű önnönmagához, mikor a gazdaságilag gyengébb osztályok érdekeiről volt szó — mert hisz például az óriási vám, melylyel a kenyérterményeket megterhelte, a legkiáltóbb következetlenség ebből a szempontból: de azt a nagy erkölcsi sikert nem lehet tőle elvitatni, hogy kezdeményezése követőkre talált Európaszerte. — Még alig lehet egyik és másik újítás hatását megítélni az eredményekből, melyeket létrehozott s máris tovaterjed annak vonzereje távol országokra és mozgásba hozza a törvényhozások gépezetét mindenfelé. Valódi nemzetközi versenyt látunk ma kifejlődni a reformok körül, melyeknek kifejezett célja az: védeni a gyengét az erősebb ellen, legyen bár annak neve munkás vagy paraszt, adós vagy kis-tőkés, bérlő vagy kézműves. A mint a dolgok most állanak, szinte úgy látszik, mintha sirja felé hanyatló századunk egy új kultuszt akarna örökül hagyni utódjának: a szegény ember kultuszát.

A német törvényhozás egyik legújabb alkotása, a szövetkezetekről szóló 1889. évi május 1. törvény szintén egy új lépés a jelzett irányban. Annak kell lennie már tárgyánál fogva is. Mióta az önsegélyelvének nagynevű apostola, Schulze-Delitzsch az ötvenes évek elején megkezdé fáradhatlan tevékenységét a kézműves- és munkás-egyesületek alkotása körül, változatlanul egy maradt a szövetkezetek célja: az apró erők egyesítése által kölcsönözni gazdasági súlyt a gyengéknek a közös üzletvitel iskolájában körültekintő, takarékos és önállásra képes gazdákat nevelni belőlök. Ennek a célnak nevében sürgette Schulze-Delitzsch, mint a

porosz országgyűlés tagja, a már szép gyarapodásnak indult intézmény jogi alapjának megteremtését. Mert a fenálló jogrendszer a társaságok ezen új czállal bíró nemét, mint külön alakot egyáltalán nem ismerte. — A hiányon csak kerülő utakon lehetett nagy ügygyel-bajjal segíteni. — Végre egy 1867. évi porosz törvény felruházta a szövetkezeteket a jogi személy jellegével és egyuttal sajátos viszonyaiknak megfelelő szabályozást adott nekik. E porosz törvényt egy évre reá ¹⁾ magáévá teszi az észak-német szövetség, majd az egész birodalom területén életbe lép az és több mint két évtizeden át — egészen 1889-ig — szolgál a szövetkezetek életének jogi alapjául.

Az új alapon aztán újult erővel indult meg az alkotás. A fáradhatlan agg mester, a szövetkezetek atyja, Schultze-Delitzsch egyrésztől, az ifjabb neuwiedi apostol, a mezőgazdák kölcsönegyleteit megteremtő Raiffeisen másrésztől páratlan tevékenységet fejtenek ki. Az eredményt legszebben tüntetik fel az 1867—87 közt lefolyt két évtized első és utolsó évének számai. A porosz törvény megalkotása évében Schultze-Delitzsch a felügyelete alatt állott szövetkezetek számát 1453-ra s azok saját tőkéjét 33 millió márkára teszi (egy csomó osztrák egyesület beszámításával). Husz évvel utóbb az elhunyt mester utódja Schenck 4821 szövetkezetről tesz jelenlést, melyeknek tőkéje 300 millió márkára rúg; ezek mellett vagy 500 Raiffeisen-féle szövetkezet működött, nem kevés sikerrel küzdve a kisbirtokosokon rágódó uzsora ellen. A szövetkezetek összes tagjainak számát (1884-ben) másfélmillióra becsülték.

A tények tehát igazolták az új társasági alak létjogát s egyuttal arra mutatnak, hogy a német törvényhozás által a hatvanas évek végén lerakott elvek szerencsésen voltak megválasztva.

A haladó elmélet azonban úgy, mint az új meg új tapasztalatokkal bővülő gyakorlat a szövetkezeti törvényben rejtett hibákat és hézagokat derített ki. Az intézmény fejlődésével egyik jogelv elavult, másik helytelennek, sőt épen károsnak bizonyult. A Schultze-féle szövetkezetek központi szerve, a Vereinstag egyrésztől, jogászok és nemzetgazdák másrésztől élénken tárgyalták a szükséges újítások kérdését s előkészítették azokra a

¹⁾ Bundesgesetz v. 4. Juli 1868. betr. die privatrechtliche Stellung der Erwerbs- und Wirthschafts-Genossenschaften. (B. G. B. 1868. S. 415. No. 134.)

közvéleményt. Maga az agg mester már a 70-es évek második felében nyújtott be javaslatot a birodalmi gyűléshez a törvény módosítása iránt; majd a 80-as évek elején Mirbach és Ackermann is javaslatokkal lépnek elő s a gyűlés megbizsa a kormányt egy novella előterjesztésével. A kormány késznek nyilatkozik, de aztán elejti a revízió eszméjét s egészen új alapokra fektetett törvényjavaslatot kíván kidolgozni. Időközben megszületik az 1884. évi július 18-ki törvény, mely a részvénytársaságokat erősen megrendszabályozza abban az irányban, melyet a részvényesek érdeke megkívánt, aggodó gondossággal igyekezővén biztosítani ez érdekeket az alapítók és igazgatóság önkénye, esetleg csalárdsága ellen. Ez az irány, melynek nyilvánulását az említett törvényben kísérni itt nem lehet feladatunk — visszatükröződik a szövetkezetek új szabályozása körül is.

Hosszas előkészítés és alapos tárgyalás után, melynek folyamában ugy a szakembereknek, mint a közvéleménynek volt alkalma és ideje nyilatkozni, a birodalmi gyűlés 28-as bizottsága által nem jelentéktelenül módosított kormányjavaslatból végre az 1889. május 1. törvény lett, melyről elmondhatjuk, hogy határozottan reformatorius irányu és hivatva van új korszakot nyitni a szövetkezetek életében.

E helyen csak a törvény legfontosabb újításaira kívánunk szorítkozni, keresve mindenütt azok célját s a tőlök várható eredményt. E közben nem a szorosan jogi, hanem a közgazdasági és szociálpolitikai szempont lesz az, melyet első sorban figyelemmel fogunk kísérni.

Első helyen kell említenünk az új törvény azon rendelkezéseit, melyeknek célja a szövetkezetek további elterjedését előmozdítani, az azokba való belépéssel járó kockázatot csökkenteni s általában szabadabb mozgást biztosítani nekik.

A legalkalmasabb eszköz e célok elérésére a tagok felelőségének helyes szabályozása.

Már jó ideje, hogy a Németbirodalom volt az egyedüli, melynek törvényhozása (eltekintve az egy ideig külön állott szász és bajor jogtól) csakis a korlátlan vagyoni felelősséggel alakult szövetkezeteket ismerte; ¹⁾ a modern jogfejlődés másutt (nálunk az 1875. évi XXXVII. t. cz. 225. §-a) szabad választást engedett a szövetkezeteknek a korlátlan és korlátolt felelősség

¹⁾ Az 1868. jul. 4-iki törvény 3. §. 12. pontja.

között. A német álláspont helyes lehetett akkor, mikor ez új gazdasági alakulatok hitele még nem volt megalapítva és az a nézet uralkodott, hogy a tagok részvételének, érdeklődésének s ebből folyólag az üzlet helyes vitelének azon körökben, melyekre a szövetkezetek utalva vannak, egyetlen igazi biztosítéka az egyén egész gazdasági erejének lekötése. Megmagyarázza a korlátlan felelősség elvének kizárólagos alkalmazását még az a körülmény is, hogy a hatvanas évek szövetkezetei túlnyomó nagy részben hitelintézetek voltak, melyeknek nagy szükségök volt az idegen tőkére, de hitelezőket csak úgy találtak, ha a betétekből alakult csekély saját tőkéjük mellett fedezetül ott állott a társasági tagok egész vagyona. Az újabb fejlődés azonban nagyon tekintélyessé emelte az oly szövetkezetek számát, melyek gazdasági céljoknál fogva nincsenek utalva a hitel nagymérvű igénybevételére. Míg az 1867. évi kimutatás szerint a Schulze-féle szövetkezetek között 1025 hitelegylet volt (1453 szövetkezetre), tehát azok 70°/_o-ka; addig 1887-ben e szám 2200-ra emelkedett ugyan, de az arány már sokkal kisebb, nevezetesen csak 46°/_o. A fogyasztási, nyers-anyag beszerző, raktártartó, stb. egyletek, melyek összevéve most a többséget képezik, szintén reászorulnak ugyan a hitelre, de sokkal kisebb arányban s az adósságok és a mindig lefoglalható, értékesíthető saját vagyon sokkal jobb egyensúlyban vannak, mint amott.

A választási rendszer hiveinek elég soká kellett küzdeni az újítás népszerűsítése érdekében. Nem kisebb ember, mint maga Schulze-Delitzsch vetette latba súlyos szavát a régi rendszer mellett. Végre azonban engedett ő is és halála előtt kevéssel irt munkájában már elismeri a korlátolt felelősség elvének előnyeit ott, a hol arról van szó, a vagyonosabb elemek közreműködését is megnyerni a szövetkezetek ügyének. Itt ugyan közel fokszik egymásik veszély, mely eredeti jellegökből való kivetköztetéssel fenyegeti az egyesületeket: a tőkések uralomra jutása a szegény ember mellett és helyett. Hogy mit tett a törvény e veszély elhárítására, arra alább visszatérünk.

A 28-as bizottság egyhangulag a korlátolt felelősség behozatala mellett volt és csak a körül folytak viták, hogy a szövetkezetek némely alakjainál, nevezetesen a hitelintézeteknél és különösen a kis (paraszt) földbirtokosok kölcsönegyleteinél ne tétessék-e a korlátlan felelősség kötelezővé? A többség úgy a

bizottságban, mint a plenumban a teljesen szabad választás mellett nyilatkozott, a mely elvet aztán a törvény szentesített (2. §.).

A felelősség mérvének szabályozásánál nem kevesebb gyakorlati jelentőségű a felelősség alkalmazása akkor, mikor a társaság csődjéből kitűnt, miszerint a szenvedő állapot fedezésére a tagok vagyonát kell igénybe venni.

Az északnémet szövetség törvénye behozta a kivetési eljárást, melynek nagyon helyes alapeszméje: megvédeni az egyes tagot a lehetőségig attól, hogy a társaság hitelezője egész követelését ellene érvényesítse, a mit tenni a tagok egyetemleges és korlátlan felelőssége mellett jogában állott. Az 1868-iki törvény rendelkezése szerint ¹⁾ a csőd folyamán megállapított hiányt az igazgatóság az egyes tagokra megosztja és a fizetéseken behajtja. Itt tehát a felelősség gyakorlatilag csak akkora, a mekkora az egyes fizetéseken tagra eső hiány. Ámde a helyes elv kivitelének módozatai — melyeket melleleg mondván, jó későn, a mi 1881. évi XVII. törvenyzikkünk (257—261. §§.) is átvett — nem voltak szerencsésen megállapítva. A kivetés csak akkor vette kezdetét, mikor már a végfelosztási törv. készen állott. ²⁾ Addig nem történt semmi a hitelezők biztosítására s a tagokat is folytonos rettegésben tartotta a bizonytalan jövő. E mellett fennmaradt a hitelezők joga a társasági csőd megszűntével — tehát ugyszólván nyomban a kivetési eljárás folyamatba tétele után — közvetlenül megtámadni az egyes tagot (a német nyelvszókásban ugynevezett »Einzelangriff«). Hogy ez a jog a tömértelen huzavonának kedvező társasági csődök mellett meglehetősen kétes értékű volt a hitelezőre nézve s a vagyonbukott szövetkezet legjobb elemeire mégis ~~negatív~~ súlyosan nehezedett, azt csak természetesnek találhatjuk.

Az új törvény e téren is gyökeres újítást hoz be. A kivetési eljárás kezdetét ~~előre~~ előre teszi, a mennyire csak egyáltalán teheti: azon időpontra, mikor a csödleltár s a mérleg elkészült (99. §.). A mérleg alapján történő kivetés — melynél az új törvény mindjárt kezdetben tekintetbe rendeli venni a teljesen vagyontalan tagok fizetésekeptelenségét — természetesen csak előleges leszámolás-hoz vezethet, a mint hogy a mérleg maga is jelentékeny átalakításokon szokott átmenni a csőd folyamán. Azért az új törvény

¹⁾ 1868. júl. 4. törvény 52—58. §§.

²⁾ Nálunk is így; ld. 1881. XVII. tcz. 257. §.

a kivetési eljárást két részre bontja fel: előleges és utólagos (végleges) részre (Vorschuss- und Nachschussverfahren) (99—108. §§.); az utóbbiak ugyanazon ponton veszik kezdetüket, a hol azelőtt a kivetések általában: akkor, mikor már a csődtömeg helyzete teljesen tisztázva, a végfelosztási terv elkészítve van s a felosztás foganatosítása megkezdődhetik (107. §.). E mellett határozott javítás az, hogy, míg azelőtt a járadékkimutatások elkészültével először meg kellett kísérelni azok peren kívül való érvényesítését,¹⁾ addig jövőre e kimutatásokat egyenesen a bíróság elé kellend terjeszteni a végrehajthatóság kimondása végett (99. és 107. §§.), a mi bizonynyal az eljárás jelentékeny gyorsítását jelenti. A régi törvény azon szabálya helyett, mely szerint a kivetés csak egyszer ismételtetett:²⁾ most, a változott beosztás mellett, ugy az előleges, mint az utólagos kivetésnél a szükséghez alkalmazkodó számú pótkivetések történnek (106. és 107. §.). Más kérdés, hogy előnyösnek fog-e mutatkozni a most behozott azon változtatás, mely szerint az egész kivetési eljárást a tömeggondnok vezeti (99—108. §§.). Jogászai szempontból ez tán következetesebb intézkedés a réginnél; de az a körülmény, hogy a tagok viszonyaival az igazgatóság minden esetre jobban ismerős, a régibb rendszer mellett enyhítette az eljárás merevségét.

Hátra volt még a legnehezebb kérdések egyikének megoldása: hogy t. i. mi történjék a tagok közvetlen felelősségével? Nem kevesebb, mint 1157 szövetkezet járult a birodalmi gyűléshez annak teljes mellőzése iránti kérvénnyel. A bizottságban nagyon nehezen jött létre megállapodás, a többség hajlandó lett volna elejteni a közvetlen felelősséget, ha a hitelezők részére bizonyos biztosítékok adatnak meg. A hosszas viták vége az lett, hogy a pártok egész csoportja kompromisszumra lépett, melyet aztán fentartottak a plenumban is. A kompromisszum a korlátlan felelősséggel alakult szövetkezetek számára elég sajátágosan két alakot teremtett (2. §.): az egyiknél megtartotta a közvetlen felelősséget, a másikonál mellőzte azt. A különbség a két alak közt ott kezdődik, a hol már a kivetési eljárás is elégtelennek bizonyult a hitelezők kielégítésére; tehát tulajdonkép csak a legkésőbbes csődöknél lép az előtérbe. Míg ugyanis az egyik alaknál az utólagos kivetés végrehajthatóságának kimondása

¹⁾ Az 1868. évi jul. 4. északnémet törvény 52. és 57. §§. Nálunk csődtörvény 257. és 261. §§.

²⁾ 1868. jul. 4. t. 57. §., nálunk csődt. 261. §.

után 3 hónappal a hitelezők a csödbe jutott társaság tagjait — három hóval később pedig a csöd megnyilta előtt két évvel kivált tagokat is (az utóbbiakat csak a kilépés idején létezett követeléseik erejéig) közvetlenül megtámadhatják (116. §.); addig a másiknál az első helyen említett időpontban a csöd megnyilta előtt 18 hónappal kivált tagok ellen a kivetési eljárás tétetik folyamatba (122. §.) — tekintet nélkül arra, hogy a csödben megállapított követelések mikor keletkeztek. Egyidejűleg tovább folynak itt a kivetések a csöd kezdetekor a társaság kötelékében volt tagok ellen s az ezektől esetleg befolyt és a hitelezők kielégítése után fenmaradt összegekből a kivált tagok kárpótoltatnak (124. §.).

A kilépett (kizárt) tagok bevonásának ezen utóbbi módja minden bizonynyal igazságtalan. Mert, ha a hitelezők érdekében az új törvény bizonyos időhatárok közt a volt tagokat is aláveti a hozzájárulási kötelezettségnek: ez még indokolható ugyanolykép, mint a közvetlen felelősség tekintetében a régi törvény által¹⁾ fentartott elévülési idő. Az a következetlenség, mely abban rejlik, hogy a mérleg alapján leszámolt tag a kiválásakor fennállott adósságokért, melyek terhére a leszámításkor már érvényesítették, igénybe vétessék: követelve van a társaság hitelképessége által, mely tönkremenne, ha a hitelezők ki lennének téve annak a lehetőségnek, hogy biztosítékuk, a társasági vagyon s a tagok felelőssége egy szép napon kisikolhat kezeik közül. Ámde oly dolgokért tenni valakit felelőssé, melyekről nem tehet és a melyeket megakadályozni nem állott hatalmában, mint ez az új törvény által teremtett egyik szövetkezeti válfajnál történhetik, egyenesen jogi képtelenség. Most megeshetik, hogy a kivált tag már egy éve odahagyta a rossz utra tért társaságot s a közgyűlés akkor vállal magára oly kötelezettséget, mely a törvény vagy alapszabályokba ütközik. A kivált tag nem támadhatja meg a határozatot, és mégis annak következményeiért együttszenved a bűnösökkel.

A német törvényhozásnak, mint látjuk, nem volt elég bátorsága ahoz, kettévágni a közvetlen felelősség kérdését. E helyett szabad választást enged a szövetkezeteknek, hogy a felelősség e nemét kizárják-e vagy sem? Pedig a kivetési eljárás javított alakjában jövőre bizonynyal csekély helyet fog hagyni a közvetlen

¹⁾ Az 1868. jul. 4. t. 63. §.

felelősség érvényesítésének. De ha már a szövetkezetekre bízták a kérdés megoldását, legalább ne bonyolították volna azt össze a kivált tagok közvetett felelősségének oly csodálatosan érthetetlen szabályozásával!

A másik fő irány, a melyben a törvény intézkedni akart, a szövetkezetek eredeti rendeltetésének épségben fentartása. Az eddig érintett újítások nagyon is felidéztek a régi törvény módosításának szükségét e pontban. Mert, ha az 1868-ki alap nem volt oly természetű, mely a szövetkezeteknek nagy tökeegyesülésekké fajulását valószínűvé tette; úgy most a helyzet két irányban változott. Először is az 1884. évi törvény ¹⁾ a részvénytársaságokat új szabályozásnak vetette alá oly célzattal, hogy az azokban való részvételből a szegény embert kizárja. E mellett az alapítók és igazgatóság a törvény által a képzelhető legszigorubb ellenőrzés alá vettetnek. Másrésről a szövetkezetekről szóló új törvény megengedi ezeknek a korlátolt felelősséggel való alakulást. Mi sem valószínűbb, minthogy a vállalkozási kedv a szövetkezeti alak terén teend kísérleteket. Itt nem kell legalább 1000 márkás részvényt kibocsátani ²⁾ s a hosszadalmas alapítási eljárást végigcsinálni. ³⁾ Alakulhatnak tehát nagy bankok, takarékpénztárak, ipari vállalatok, stb. a szövetkezeti alakban, magokhoz vonhatnak tömördek kis tőkét, — tapasztalatlan, a nagy üzlethez és konjunkturához nem értő emberek fáradságos keresményeit — s aztán ismétlődhetnek azok a siralmas jelenetek, melyeket minden válságos év, minden részvénytársasági csőd oly rettenetes következetességgel meghozott volt. Ez elé a lehetőség elé gátat vonni kötelessége volt a törvénynek, hogy teljes sikerrel tette-e ezt, azt tulajdonkép csak a jövő mutathatja meg.

Azon intézkedések, melyek egyenesen arra irányítvák, hogy a szövetkezeteket a régi mederben megtartsák, nem tesznek ki nagy számot. Csak a hitel- és fogyasztási egyletek üzletkörének korlátozása az, melyet e részben a törvény felmutathat. Az előbbieknél üzletszerűleg, — vagy a mint a törvény mondja, a vállalat céljául tekintett kölcsönnyújtásképen (8. §. 2. alinea) — nem szabad nemtagoknak kölcsönözni. A bizottságban hozzátették, hogy e tilalom nem terjed ki oly kölcsönökre, melyek csak a fölös pénz-

¹⁾ 1884. évi július 18. birodalmi törvény. »betreffend die Kommanditgesellschaften auf Aktien und die Aktiengesellschaften.«

²⁾ Id. törv. 207. a. §.

³⁾ Id. t. 209—213. §§.

tári készlet elhelyezése végett adatnak. A javaslat a makacsul engedetlen szövetkezeteket felosztatással fenyegette; a bizottság az igazgatók rendi büntetését elégnak találta (152. §.). A fogyasztási egyletek ellenében a javaslat sommi korlátozást nem tartott szükségesnek; a bizottság sem változtatott ezen s íme a harmadik olvasásnál Kulemann képviselő indítványára a többség megszavaz egy új pontot, mely szerint ezen egyletek »a rendes üzleti forgalomban« csakis tagoknak, illetve képviselőiknek adhatnak el (8. §. 4. aliena.). A szintén indítványba hozott büntetést, melylyel a törvényt meg nem tartó igazgatóság sújtatnék, a birodalmi gyűlés mellőzte.

Alig kell mondanunk, hogy ezen intézkedések ellen sokat lehet felhozni. Először is sértik a fennálló szövetkezeteket, mikor régigyakorlat- és törvényszentesítette üzletkörüket megcsorbítják. Nagy is volt a javaslat ezen pontja ellen az elkeseredés. Azonban sem ez, sem Schenck beszéde a birodalmi gyűlésen nem használt. De másodszor ezek az intézkedések nem teljesek. Nem érintik a szövetkezés tárgyainak javarészét. Csak a hitel- és fogyasztási egyletek üzletköre van szorosabbra vonva. De még e korlátok is kétes értékűek. A bizottságban nem volt semmi kétely az iránt, hogy pl. az idegen váltók leszámítolása nem tartozik a törvény által tiltott üzletek közé, ép úgy nem értékpapírok megvétele, eladása, pénzelhelyezés bankoknál vagy szövetkezeteknél. Hogy ilyenformán a koczkázat ép oly nagy lesz a jövőre, mint lehetett eddig s a törvény kijátszására is nagyon tág tér nyílik, az kétségkívüli. Még kevesebbet ér a fogyasztási egyletekre vonatkozó hevenyészett rendszabály. Szankció hiányában az illető egyletek jóakaratótól függ, hogy tiszteletben akarják-e tartani a törvényt, vagy sem? De, ha esetleg az igazgatóság lelkiismeretét bántaná a nyílt törvényszegés, segíthet magán olykép, hogy felvesz a szövetkezet címébe valami pótkifejezést: pl. fogyasztási és elárúsítási egylet s a szakaszt többé nem lehetne reáolvasni.

A törvény a nyílt rendszabályokkal tehát nem volt szerencsés. A legkoczkázatosabb pénz- és hitelüzletek, úgy, mint a nem kevesebb válságnak kitett ipari vállalatok beláthatatlan sora egészen a szövetkezetek kénye-kedve szerint folytatható. A biztosíték a részben, hogy a szövetkezetek a régi részvénytársaságok nyomába lépő, tőkés érdekei által vezetett és nem az együttműködésre, hanem nagy nyereségek kiosztására irányuló

társaságokká ne fajuljanak: nézetünk szerint nem ezen szabályokban keresendő, hanem azon intézkedésekben, melyek az igazgatóság hatalomkörét szűkebbre szorítva, arra szolgálnak, hogy a szövetkezetek keblében a tagok akarata legyen igazán irányadó s a szegény ember souverain intézője maradjon az ő számára alkotott társaság ügyeinek.

Áttérve már most a szabályok ezen harmadik, szociálpolitikai szempontból oly fontos csoportjára, lehetőleg a törvény rendelkezéseinek egyszerű felsorolására kívánunk szorítkozni. E felsorolás maga is meg fog győzni bennünket arról, hogy ezúttal a törvény erős oldalával állunk szemközt.

A legfontosabb szakaszok egyike itt az, mely a közgyűlés kizárólagos jogának nyilvánítja annak megállapítását, hogy meddig terjedhet a társaság által igénybe vett hitel, mely összeget nem haladhatnak meg az ott elhelyezhető takarékbetétek és végre minő magasságig emelkedhet az egyes tag részére nyújtott kölcsön (47. §.). Ez intézkedés nemcsak a hitelegyleteket érinti, hanem életbevágó a szövetkezetek minden fajára nézve. Mert a hitel az, mely a legnagyobb kockázatot viszi be a társaság üzletébe s egyúttal a leghatalmasabb eszköz az üzlet körének tetszés szerint való kibővítésére. S e hatalmas eszköz használatában az igazgatóság keze meg van kötve. Mintegy budgetjogot kaptak a tagok összeségökben, melynek birtokában az igazgatóságnak előírhatják, hogy meddig szabad mennie. Ez a jog kapcsolatban azzal a szabálylyal, mely szerint a közgyűlésen minden tag csak egy szavazattal bír (8. §.); szerény nézetünk szerint a legszerencsésebben választott és határozottan demokratikus korlát, mely hivatva van a törvény egyenes intézkedéseinél jobban megóvni a szövetkezeteket attól, hogy bennök a nagy tőkék érdekei vagy a mint mondani szokás, a kapitalisztikus tendenciák valaha uralomra juthassanak.

A tagok védelme az igazgatóság önkénye, túlkapásai ellen lényegileg úgy van szervezve, mint a részvénytársaságoknál. Az alapítás folyamatát megkülönböztetni és sajátos jogszabályok alá helyezni nem látszott szükségesnek. A felügyelő bizottság felállításának kötelezővé tétele (9. §.) és ügykörének általános meghatározása (36. és 37. §§.), a szabály, mely szerint a közgyűlés határideje egy héttel előre közzéteendő (44. §.), hogy a mérleg felett határozni s az osztalékot megállapítani kizárólag a közgyűlés jogosult (46. §.); az alapszabályváltoztatás (16. és 138.

§§.) s a tagok korlátolt felelősségének emelése körül megkívánt többség szigorú megállapítása (126. §.) mind oly dolgok, melyek a régi törvény hiányainak szükségszerű pótlását képezik s azért külön méltatást épen nem igényelnek. Ugyanezt mondhatjuk a szövetkezeti jogba a részvénytársaságok révén bejött egyedi (individual) jogokról, melyek a tagokat a közgyűlésen kívül egyenként vagy bizonyos kisebb hányadukban megilletik: nevezetesen a jogról, követelni, hogy a közgyűlés összehívassék, vagy, hogy bizonyos tárgyak határozathozatalra kitűzessenek (43. §.) és a közgyűlési határozat megtámadásának jogáról (49. §.).

Ellenben eredeti és a mennyiben előre megítélhető, szerencsés újítás gyanánt tekinthetünk két új rendszabályt. Az egyik az, miszerint az igazgatóságnak legalább két tagból kell állnia (24. §.) s a cégjegyzést legalább két ily tagnak kell végeznie, hogy a társaságra abból kötelezettség háromoljék. Ez intézkedés nyilván arra mutat, hogy a törvényhozó nem bízott abban a két szemben, melyen a német szövetkezetek ügye oly nagy részben hagyományyszerűleg nyugodott. Két embert állít egymás mellé, hogy azok ellenőrizzék egymást. A visszaéléseket ez természetesen nem fogja végleg kizárni, de talán mégis nehezítendi azokat s ha más nem, legalább a két ember vagyoni felelősségében rejlő biztosíték nagyobb lesz, mint volt ezelőtt. A másik intézmény a hitelegyletek igazgatóságát érinti. E szerint az igazgatók csak úgy kaphatnak kölcsönt, illetve a bizottságban beszűrt pont szerint csak úgy szerepelhetnek mások mellett kezesekül, ha a felügyelő bizottság ehez hozzájárul (37. §.). A javaslat e bizottság egyhangu hozzájárulását kívánta volt. A törvény jelenlegi alakjában elég a felügyelő bizottság többségének beleegyezése. A szempont melyből a javaslat álláspontja elejtetett, az volt, hogy főleg kisebb, például a Raiffeisen-féle szövetkezeteknél nem igen lehetne igazgatót kapni, ha annak ki kellene téve lenni azon eshetőségnek, hogy egy ember ellenséges érzülete lehetetlenné teheti számára az egyleti hitel igénybevételét. A biztosíték azonban most tagadhatlanul kisebb, mint lett volna a javaslat elfogadása esetén és nem különbözik attól, mint a mely már is sok ilyen hitelnyújtó szövetkezetnél kivétel nélkül minden kölcsönvevőnél alkalmaztatik. Kérdés marad továbbá az is, nem lehet-e majd a törvény üdvös célzatát kerülő utakon, pl. váltók kibocsátása vagy forgatása segélyével kijátszani?

Felhozhatjuk itt még a törvény azon szakaszát, mely a felügyelő bizottságot egy nagyon fontos joggal, az igazgatók felügyesztésének és a rögtön összehivandó közgyűlésig tartó helyettesítésének jogával ruházza fel (38 §.). Ez a jog a régi törvényből van átvéve, de hatása sokkal kiterjedtebb most, mikor az azelőtt nem kötelező intézményből, a felügyelő bizottságból, a társaság egyik sarkalatos oszlopa lett.

De úgy elvi, mint gyakorlati szempontból bizonyára legfontosabb e részben az új törvény azon rendelkezése, mely a revízió-kényszert hozza be (51. §.).

Ez az új intézmény a szövetkezetek legközvetlenebb ellenőrzését czélozza és pedig olykép, hogy nemcsak a számadások, a mérleg, stb. helyességét, tehát azt, a mit az ügyvitel alaki szabályszerűségének mondhatnánk, hanem a szövetkezet üzletvezetésének alapelveit, a társaság szerveinek működését és az összes intézményeit teszi vizsgálat tárgyává; gyakorlatilag szólva: ellenőrzi mindazt, a mit az igazgatóság tesz és a mit tenni elmulaszt.

Természetesen mi sem lehet vitásabb, mint az ilyenmő ellenőrzési kényszer czélszerűsége. Fel lehet hozni ellene mindazt, a mit az államnak a gazdasági élet szabad menetébe való beavatkozása ellen valaha mondottak és írtak; harczba lehet ellene vinni a manchesterismus összes érveit és gyűlöletessé lehet tenni a törvényt épen azok előtt, a kik javára hozatott. Mert nem lehet tagadni, hogy az ellenőrzési kényszer úgy tűnhet fel, mint bizalmatlanság a szövetkezetek irányában s így azok iránt is, kik azt alkotják — mint oly bizalmatlanság, melyet a törvényhozó más társaságok, nevezetesen a részvénytársaságokkal szemben nem táplált — mint beavatkozási törekvés, mely a »volenti non fit iniuria«-féle jogi elvvel egyenes ellentétben a szegény embert nem hagyja úgy boldogulni, a hogy az épen maga magára jónak tartja. De hagyjuk szólni a javaslat indokolását.

Két pontban látjuk ott összegyűjtve az okokat, melyek a szövetkezetekkel szemben követett kivételes eljárást javallják. Mindkét pontnál a közérdekre találunk utalást. Ez kívánja az indokolás szerint az ellenőrzési kényszer behozatalát először azért, mert azon körök, melyekből a szövetkezetek tagjaikat toborozzák, nem bírnak a kellő jártassággal az üzleti dolgokban, hogy a társaság ügyvitelét magok ellenőrizzék s nincs elég idejük, hogy azzal behatóan foglalkozzanak. Másodszor pedig azért,

mert nincs annyi anyagi erejük, hogy bár csak kisebb veszteségeknek kitehetőek legyenek, hogy tehát, ha egyszer egy társaság megbukik, a nép tág körei érzik a rázkódtatást és pedig annyira, miszerint legtöbbször egész gazdasági létük veszélyeztetve van.

Ezekhez az indokokhoz semmi hozzátenni valónk nincs. Elég világosan mutatják azok, hogy a szociálpolitikai szempont, a szegény ember különös védelme itt a vezérelv. S a német törvényhozást nem lehet következtelenséggel vádolni azért, hogy éppen a szövetkezeteket veti csak eme ellenőrzés alá. A részvénytársaságokból az 1884-ki törvény ¹⁾ egyenesen kizárja a szegény embert: ott tehát az ő érdekét nem kellett ezzel az intézménnyel megvédeni. Azt mondani pedig, hogy a szegény embert érheti más veszedelem is, pl., ha valamely nagykereskedő cég bukik meg s ezért nem kell a szövetkezeteket előbb ellenőrizni, míg minden kereskedő mellé egy revizort nem állít az állam ²⁾: annyi, mint kizárni azt, hogy valamit tegyünk, ha mindent nem tehetünk.

Az út, melyet az ellenőrzés kivitelére a javaslat választott, nagyon bölcs mérsékletre mutat a kormány részéről. Nem állapított meg felügyeleti jogot az állam számára, mint tette például az egy évvel előbb készült olasz takarékpénztári törvény. ³⁾ Ellenkezőleg, azt a célt tűzte maga elé, hogy a szövetkezetek tulajdonképen önnönmagoknak legyenek felügyelői. Tapintatos eljárás volt az; a létező, szabadon fejlődött intézmények alapján építeni fel az új rendszert. Már a Schulze-féle szövetkezetek egyesülete behozta azt a szokást, hogy a körébe tartozó egyletek 3 évenként megvizsgáltassanak. A vizsgálat eredménye felől aztán jelentés történt a központ fejéhez, az egyesület igazgatójához. Mindez önkénytes meghajlás volt a jól felfogott saját érdek által kívánt ellenőrzés szüksége előtt. A törvény tovább fejleszteni és egyúttal megszilárdítani kívánja a történelmileg képződött állapotokat. Előírja a minden két évben ismétlődő revíziót (51. §.), de a vizsgálók kiküldését első sorban a szövetkezetek egyesületeire bízva, melyeket, ha azok bizonyos, nagyon egyszerű kellékekkel bírnak (54. §.), a kormány (a szövetség egy-egy államára

¹⁾ ld. fentebb.

²⁾ Igy Schneider a Braun-féle Archiv für sociale Gesetzgebung und Statistik II. évf. 2. füz. 305. l.

³⁾ 1888. júl. 15. 24. és köv. §§.

szorítókozó egyesületnél az illető állam központi szerve, különben a szövetségi tanács) ruház fel vizsgálóküldési joggal és ugyanaz vonja el tőle e jogot bizonyos, a törvényben körülírt esetekben (55. és 58. §§.). A javaslat ez egyesületek közgyűléseit rendőri ellenőrzés alá akarta vetni, nehogy azok más, körükbe nem tartozó pl. politikai tárgyakkal is foglalkozzanak. A 28-as bizottság ezen nem épen szabadelvű korlátozásokat mellőzve, csak azt a jogot adta a közigazgatási hatóságnak, hogy e gyűlésekre megbizottat küldhessen. A törvény a bizottság szerkesztésében lön elfogadva.

Csak pótlólag, az esetben t. i. ha a szövetkezet nem tartozik valamely ily egyesülethez, forog fenn a vizsgáló állami részről való kiküldésének szüksége s e vizsgálót is nem, mint a bizottság többsége az első olvasásnál kívánta, a közigazgatási hatóság, hanem az eredeti javaslat szerint a bíróság nevezi ki, az igazgatóság ajánlatára, de a közigazgatási hatóság meghallgatása mellett (59. §.). Ennyi és nem több az állam befolyása ennél a kényszerrevíziónál.

A mi már most a vizsgálatot magát illeti, azok után, miket annak feladatköréről fentebb elmondottunk, csak azt kell még felemlítenünk, hogy a vizsgálat a felügyelő bizottság bevonásával, annak közreműködése mellett megy végbe (61. §.). A javaslatban még nem szerepelt itt a társaság ezen szerve. A bizottság többsége azonban jónak látta azt a vizsgálat részesévé tenni. Egy elvi nehézség minden esetre forog fenn az újítás ellen: az, hogy a bizottság így részt vesz olyan cselekményben, mely esetleg ő ellene is irányul, az ő tévedéseit, hibáit is van hivatva kideríteni. De azt hiszszük, hogy a gyakorlatban az intézkedés előnyei jóval túlszárnyalják annak hátrányait. A felügyelő bizottság, ha a vizsgálat kedvező eredménnyel végződik, legalább tanul belőle ellenőrzést gyakorolni. Ha pedig hiba történt az igazgatóság részéről, mert, hisz végre is ez az a szerv, mely a szövetkezet egész életét irányozza és cselekvéseivel, mulasztásaival a társaság virágzását vagy bukását idézi elő, úgy, a felügyelő bizottságnak kezében vannak a törvényadta eszközök, azonnal egész tekintélyével lépni fel az igazgatóság ellen; azt, ha szükségesnek látja, rögtön felfüggesztheti és közgyűlést hívhat össze.

A törvény aztán előírja, hogy az igazgatóság köteles a revizornak a vizsgálatról szóló jelentését a legközelebbi közgyűlés napirendjére kitűzni, a felügyelő bizottság pedig tartozik ez alkalommal az eredményről nyilatkozni (61. §.). A közgyűlés dolga

aztán határozni a felett, hogy a talált állapotok továbbra is fentartassanak-e vagy sem; állami beavatkozásról e ponton sincs szó.

Hogy mit fog érni a kényszerrevízió ezen alakjában; az természetesen nemcsak egy tényezőtől függ. De annyi bizonyos, hogy az állami omnipotencia új túlkapásáról szólni itt nem lehet. Maga a kényszer eszméje pedig, ha új valami is a szövetkezetek életében, mint magok a szövetkezetek megmutatták, nem keltett ellenszenvet. Nyolczszáz szövetkezet kérvényezett a revízió tárgyában, de ezek mind elfogadták a köteles revíziót, csak azt kívánták, hogy a revizort lényegileg ők választhassák. E kérelmöknek a törvényhozó nem adhatott helyet, ha az egész intézményt a priori üres alakszerűséggé sülyeszteni nem akarta.

A jövő feladata megmutatni, hogy minő befolyást fog az új törvény a fejlettségnek már különben is magas fokán álló szövetkezeti ügyre gyakorolni Németországban. Azon előkelő helynél fogva, melyet a német törvényhozás elfoglal, alig lehet kétségünk, hogy az újítások javarésze javításoknak fog beválni. Mindenesetre megérdemelné, úgy hisszük, a fáradságot, hogy szakemberünk foglalkozzanak a kérdéssel, vajjon nincs-e az új német törvény újításai közt olyan, melyet a mi hitelintézeteink sokat pengetett, de még dülőre nem vitt reformja körül hasznosíthatnánk?

DR. RÁTH ZOLTÁN.